

מרכז עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי
מركز عزري برای مطالعات ایران وخليج پارس
The Ezri Center for Iran & Persian Gulf Studies

The Persian Gulf Observer

Perspectives on Iran and the Persian Gulf

س

س

س

**Muhammad bin Salman and the Succession Question in
Saudi Arabia and the Gulf Monarchies**

Issue No. 28

(February, 2018)

The Ezri Center for Iran & Persian Gulf Studies at the University of Haifa is happy to launch *The Persian Gulf Observer: Perspectives on Iran and the Persian Gulf*. *The Persian Gulf Observer* will be published periodically, expressing the views and analysis of the Ezri center's researchers on various issues concerning the Persian Gulf region and the countries which lay by its shores. Attached please find the 28th issue written by Dr. Eran Segal on " Muhammad bin Salman and the Succession Question in Saudi Arabia and the Gulf Monarchies."

You are most welcome to follow the Ezri Center's tweets at: <https://twitter.com/EzriCenter> , be our friend on Facebook: <https://www.facebook.com/pages/The-Ezri-Center-for-Iran-and-Persian-Gulf-Studies/141080069242626>

Watch and listen to conferences and lectures in the Center's YouTube channel:

<https://www.youtube.com/channel/UCZdzvlhv7a8nxLjYZdaz68Q>

and visit our site: <http://gulfc.haifa.ac.il/>

You are also cordially invited to visit our site in Persian www.TeHTel.com, where you could find interesting material on various aspects of the life in Israel.

The Persian Gulf Observer: מרכז עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי באוניברסיטת חיפה שמח להשיק את *Perspectives on Iran and the Persian Gulf*, בו יוצגו מאמרי דעה שיופצו בתדירות תקופתית, פרי- עטם של חוקרי המרכז על מגוון נושאים מאזור המפרץ הפרסי והמדינות השוכנות לחופיה. להלן הגיליון ה- 28 ובו מאמר ד"ר ערן סגל בנושא "מוחמד בן סלמאן ושאלת ירושת השלטון בסעודיה ובמדינות המפרץ" אנו מזמינים אתכם לעקוב אחרי ציוצי המרכז בכתובת: <https://twitter.com/EzriCenter> , להיות חברים שלנו בפייסבוק: <https://www.facebook.com/pages/The-Ezri-Center-for-Iran-and-Persian-Gulf-Studies/141080069242626> לצפות ולהאזין לכנסים והרצאות בערוץ היו-טיוב של המרכז: <https://www.youtube.com/channel/UCZdzvlhv7a8nxLjYZdaz68Q> ולבקר אותנו באתר הבית: <http://gulfc.haifa.ac.il/> דוברי ויודעי הפרסית שביניכם מוזמנים לבקר באתר שלנו בשפה הפרסית www.TeHTel.com בו ניתן למצוא חומרים מעניינים על היבטים שונים של החיים בישראל.

מוחמד בן סלמאן ושאלת ירושת השלטון בסעודיה ובמדינות המפרץ

מאת ערן סגל

השלטון במדינות המפרץ כונה על ידי מייקל הרב (Herb) "מונרכיה שושלתית" (Dynastic Monarchy),¹ כאשר המשמעות היא שהכוח והסמכות הם בעיקר בידי המשפחה ולא המלך/האמיר עצמו. המשפחה יוצרת בסיס רחב שדרכו נוצרת שליטה בכל מנגנוני המדינה וקשרי פטרונות שמבטיחים את יציבות השלטון בחברה השבטית-מסורתית במפרץ. משפחות אלו שולטות מאות שנים ושרידותן היתה נעוצה מאז ומתמיד ביכולת המשפחה לייצג את כל שכבות החברה והתפיסות האידיאולוגיות תוך כדי מאבק ביניהם אשר לא מפורר את אחדות המשפחה. צורת העברת השלטון בתוך המשפחה השלטת היא ברוב המקרים תוצאה מדפוס מסוים שהשתרש, כך שהתקבל כקונצנזוס. במאה העשרים בחלק מהמקרים מדובר בדפוס קלאסי של מעבר מאב לבן (בחרין, קטאר), אך לעיתים בדפוסים אחרים כמו בין אחים (סעודיה) או בין שני ענפים בתוך המשפחה (כווית). הדפוס יוצר מנגנון בו ניתן להעריך מי יהיו היורשים הפוטנציאליים אך הדבר אינו מחייב ותלוי במאבקי הכוחות ויצירת קואליציות בתוך המשפחה. מאבקים בתוך המשפחה אינם דבר נדיר, ולמעשה אף רצוי ביותר מבחינת יכולת השרידות שלה. דמויות מרכזיות בתוך המשפחה מייצגות קבוצות ואידיאולוגיות שונות בתוך החברה והמאבק ביניהם מגלם צורך חברתי ומאפשר שינויים והתאמות של המדיניות בהתאם ליחסי הכוחות במדינה. בעבר בני משפחה בכירים היו נשלחים לחיות במרחב השבטי בעוד אחרים התערו בערים המרכזיות בכדי לייצר את השונות הזו בתוך המשפחה. יחד עם זאת, מאבק רחב היקף כאשר אין הסכמה בסיסית על מנגנון הירושה וחלוקת הכוחות עלול לערער את יציבות המשפחה כולה. בהיסטוריה הסעודית ישנם מספר תקופות כאלו. בתקופת המדינה הסעודית השנייה, לאחר מותו של פייצל בן תורכי (1865), החל מאבק בין בניו אשר בסופו של דבר הוביל לנפילת המדינה בסוף המאה התשע עשרה. גם עלייתו של מייסד סעודיה המודרנית (המדינה השלישית), אבן סעוד, לוותה במאבק קשה מול בני משפחתו (נודעו כ"עראיף") בכדי להעביר את השלטון לצאצאיו בלבד. המאבק המשמעותי האחרון שהתחולל במשפחה הסעודית החל לאחר מותו של אבן סעוד (1953). בהיעדר מנגנון מוסכם² ניסה יורשו, המלך סעוד, לקדם את בניו, אך יורש העצר, פייצל, יצר קואליציה משפחתית רחבה על רקע כישלונו הכלכלי והניהולי של סעוד והוביל למאבק דרמטי שנמשך שש שנים עד להדחת סעוד בשנת 1964. שנות החמישים והשישים היו שנים של חוסר יציבות בעולם הערבי על רקע עליית הלאומיות הפאן-ערבית ורעיונות הנאצריזם ותנועות הבעת', וההערכות באותה תקופה היו שקיפה של המדינה הסעודית הוא רק עניין של זמן. אף על פי כן ניתן לראות שכוחן של האידיאולוגיות המהפכניות בסעודיה היה זניח והאיום העיקרי על השלטון נבע מהמאבק המשפחתי ובמיוחד על רקע היעדר מנגנון ירושה מוסכם. למרות תקופתו הקצרה יחסית, המלך פייצל (1964-1975) הינו הדמות המרכזית בעיצוב השלטון בסעודיה, ובעיקר ביצירת מנגנון הירושה. ההסדרה הזו הובילה ליציבות גם בתקופה שהעולם הערבי עדיין חווה מהפכות וזעזועים. פייצל יצר איזון שנשמר עד 2015 בין בניו של אבן סעוד על ידי יצירת המעמד של יורש העצר השני, כלומר הבא בתור לאחר היורש. הדבר אפשר רוטציה מוסכמת בין הקבוצות וחלוקת עמדות כוח. אמנם עלייתה של קבוצה אחת

¹ מייקל הרב, *הכול נשאר במשפחה: אבסולוטיזם, מהפכה ודמוקרטיה במדינות המזרח התיכון* (תרגום: חדוה ארליך, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2007).

² יש יסוד להנחה שאבן סעוד עצמו שאף למנגנון דומה לזה שהתקיים בכווית לאורך המאה העשרים והוא רוטציה בין שני ענפים במשפחה. לשם כך הוא הבליט את חשיבותם של שני בניו, סעוד ופייצל, אך הסכסוך ביניהם מנע ככל הנראה התפתחות של המודל הכוויתי בסעודיה.

לשלטון גרמה להטיית מוקדי הכוח לכיוונה אך לא קעקעה את ההסדר כולו. כוחו של ההסדר נבע גם מכך שאבן סעוד הותיר אחריו 37 בנים אשר נולדו לאורך תקופה ארוכה, אך כמובן שהדפוס הזה לא נועד להישמר לנצח. עם עלייתו של המלך סלמאן (2015) ומצב בריאותו הרעוע ההסדר שיצר פייצל הגיע לקיצו. לא נותרו בנים משמעותיים לאב המייסד ולכן הדור השלישי ("הנכדים") הם שיהפכו לשליטים, אך מטבע הדברים מדובר במאות אנשים ובעיקר ללא מנגנון מוסכם. בנו הנמרץ של סלמאן, מוחמד (בן 32 כיום), שהיה יועצו של אביו כשזה היה ראש עיריית ריאד ושר ההגנה אך דמות אנונימית למדי עד הכתרת האב, הצליח במהירות חסרת תקדים בהיסטוריה הסעודית המודרנית להשתלט על כל מוסדות השלטון. הוא קידם קבוצה אנונימית של נסיכים צעירים ממנו, חלקם בני הדור הרביעי (כלומר ניניו של אבן סעוד), ובכך למעשה פתר את "הקשר הגורדי" של הירושה על ידי "חיסול" מרבית הדור השלישי. באופן לא מקרי, לאחר עלייתו למשרת יורש העצר והשליט בפועל לצד אביו החולה, לא מונה יורש עצר שני.

תמונתו של מוחמד בן סלמאן מוצגת בתקופה האחרונה לא מעט לצד תמונתו של האב המייסד, אבן סעוד, והדבר מסמל את שאיפתו להנהיג את סעודיה תקופה ארוכה ומשמעותית בדומה לסבו (1902-1953). יחד עם זאת, כמו בתקופת דודו, המלך סעוד, כישלון באתגרים שניצבים מול המדינה עלול מבחינתו לייצר קואליציה שתערער את שלטונו ותסכן משמעותית את יציבותה של המדינה. בשנת 1975 נרצח המלך פייצל שהיה כאמור דמות מרכזית אך יציבותה של המשפחה והמדינה לא הוטלה בספק בשל המנגנונים שנוצרו בתקופתו. במצב הנוכחי תסריט דומה עלול להוביל את המשפחה הסעודית למאבק שיוביל להתפוררותה כפי שאירע למדינה הסעודית השנייה. במבט רחב יותר על המונרכיות במפרץ ניתן לראות שבדורות האחרונים חל גידול עצום במשפחות השליטות. מקרב אלפי האנשים בכל משפחה ישנם רבים מאוד הרואים בעצמם יורשים פוטנציאליים ולכן יש היגיון רב בצמצום דרמטי של היורשים האפשריים על ידי מנגנונים מוסכמים, אך בהיעדר הסכמה המשפחות הללו חושפות את עצמן לחשש אמיתי של התפוררות המשפחה כבסיס התמיכה. הניסיון ההיסטורי, כפי שניתן לראות, מראה שהדבר קריטי ליציבותה של המדינה, ובמיוחד בסעודיה.